

GYVIEJI ARCHYVAI

2020-ieji – Tautodailės metai

Proga paminėti Varėnos krašto tautodailininkus

2020-uosius metus Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Tautodailės metais, o šį nutarimą priėmė, atsižvelgdamas į tai, kad šiais metais minima daug dėmesio tautodailės plėtrai skyrusio Lietuvos dailės istoriko, grafiko, nusipelnusio meno veikėjo Pauliaus Galaunės gimimo 130 metų sukaktis

Pauliaus Galaunės vardu pavadinta dar 1976 metais Kultūros ministerijos įsteigta premija, skiriama geriausiems Lietuvos tautodailininkams. Lietuvos Respublikos Seimo nutarime pažymima, „kad be tautodailės būtų sunku užtikrinti lietuviškosios kryždirbystės tradicijos tęstinumą, kurio siekis įtvirtintas 2001 metais įtraukus Lietuvos kryždirbystę į UNESCO Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą. Tautodailininkų kūryba sklinda per nacionalines šventes, parodas, kūrybines stovyklas, plenerus, seminarus, galerijas, parodomąsias dirbtuves. Tautodailininkų dėka populiarėja tautinio kostiumo, kalvystės, medžio skulptūros sritys“.

Tai puiki proga paminėti ir pagerbti Varėnos rajono tautodailininkus. Rajone gyvena ir kuria ne vienas taletingas žmogus. Daug tautodailės meistrų – medžio drožėjų, pynėjų iš šiaudų, vytelių ir balanų, verbų rišėjų, audėjų, juodosios keramikos meistrų. Varėnos viešosios bibliotekos kraštotyros kartotekoje sukaupta daugybė įrašų apie mūsų rajono tautodailininkus ir jų kūrybą. Šią kartoteką papildoma straipsnių kopijų segtuvai, kuriuose surinkta medžiaga apie įvairias tautodailės sritis. Norėdamos paskleisti šią informaciją, nuo vasario mėnesio pradėdame ruošti straipsnių ciklą, skirtą tautodailės metams paminėti. Pristatysime tautodailininkus, jų darbus, kai kurias tautodailės rūšis, kviesime susipažinti su kai kuriais senaisiais amatais.

Šiame žanginiame straipsnyje trumpai apžvelgiame tautodailės terminą, raidą, draugijas, šventes ir leidinius.

„Tautodailė, lietuvių neprofesionalioji dailė, liaudies meno dalis. Jai priskiriama savamokslų meistrų sukurti vaizduojamosios (skulptūros, tapybos, grafikos, t. p. karpiniai) ir taikomiosios (tekstilės, keramikos, juvelyrinės, medžio, metalo, iš vytelių, šaknų ar šiaudų pinti) dailės dirbiniai, kryždirbystė (žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevras) ir paprotinė dailė (verbos, margučiai)“ (Visuotinė lietuvių enciklopedija. T. XXIII. – Vilnius, 2013, p. 581). Tautodailėje atsispindi etninis savitumas, meninio mąstymo specifika, originalumas. Nuolat veikiama istorinių įvykių ir visuomenės sanklo-

dos pokyčių tautodailė išlaiko tradiciškumą, variantiškumą, kai kurios šakos – bendruomeninę prigimtį.

Tautodailės terminą į lietuvių kalbą įvedė dr. Jonas Basanavičius XX a. pradžioje, tačiau Paulius Galaunė jį kritikavo kaip per daug platų, ne visai atitinkantį kitose kalbose tam pačiam reikalui vartojamus terminus. P. Galaunė siūlė tautodailės terminą keisti liaudies daile arba liaudies menu (Paulius Galaunė, Lietuvių liaudies menas: Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai, Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930, p. 9–10). Sovietmečiu, matyt, čia ne paskutinę vietą užėmė ir ideologija, įsivyravo liaudies meno terminas (jo kūrėjai natūraliai pradėti vadinti liaudies menininkais). Šiuo metu minėti terminai vartojami sinonimiškai.

Liaudies menininkų būrimosi draugėn istorija sutampa su XX a. pradžioje Lietuvoje vykusiu visuomenės tautinės savimonės pakilimu. 1907 m. sausio 9 d. Vilniuje, Petro Vileišio namuose, atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda, kurioje kartu su dailininkų kūriniais buvo pateikti 235 liaudies dailės kūriniai. Tai pirmieji tautodailės žingsniai į parodines sales, turėję aiškų tikslą – atskleisti lietuvių tautodailės savitumą.

1927 m. buvo suorganizuota pirmoji tautodailės ekspedicija Utenos ir Ežerėnų apskrityse. Jai vadovavo M. K. Čiurlionio galerijos direktoriaus P. Galaunės pakeistas dailininkas, literatas, teatro ir visuomenės veikėjas Vytautas Bičiūnas.

1930–1941 m. veikė Lietuvos kooperatinė bendrovė liaudies menui ir namų pramonei remti „Marginiai“. Ji telkė liaudies meistrus, aprūpindavo juos žaliavomis, kreditais įrankiams įsigyti, organizuodavo dailiųjų dirbinių (audinių, kilimų, juostų, medžio drožinių, gintaro, keramikos, odos dirbinių) gamybą ir pardavimą.

Senovės dienos (liaudies meno šventės) 1935–1938 m. surengtos Merkinėje, Daugose, Prienuose, Seirijuose, Alytuje. Jose stengtasi visapusiškai atskleisti savo regiono liaudies kultūrą: rengtos liaudies meno, apyvokos daiktų parodos, kviešti liaudies dainininkai ir muzikantai, daugumoje vietų vaidintos vestuvės. Pirmoji šventė, vadinta Senovės die-

nos vardu, įvyko 1935 m. birželio 9–10 d. Merkinėje, globojama Prezidento Antano Smetonos. Šventę surengė Dzūkų kraštotyros draugija, kuriai vadovavo mokytojas Jonas Miškinis. „Senovės dienų tikslas – pasiklausti senoviškus papročius, be to, ištraukti iš palėpių, svirnu (klėčių), kluonų, rūsių, skrynų ir pirklių liaudies vaizdinį meną: namų apyvokos daiktus, senoviškus žemės dirbimo bei medžio įrankius, ūkio padargus ir kt.“ (Jonas Miškinis. Manoji Dzūkija, p. 100). Į dvi dienas vykusią šventę atvyko per 10 000 svečių, dalyvavo jos globėjas Lietuvos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas ir kiti garbūs svečiai. Senovės diena visiems padarė didelį įspūdį. Daug eksponatų išgijo Vytauto Didžiojo kultūros ir Dzūkų muziejai.

Vienas svarbiausių liaudies meno puoselėtojų buvo 1941 m. įkurti Respublikiniai liaudies kūrybos namai (1960–1990 m. veikė kitais pavadinimais). 1966 įkurta Lietuvos liaudies meno draugija (nuo 1989 m. Lietuvos tautodailininkų sąjunga).

Nuo 1997 m. leidžiamas „Tautodailės metraštis“, supažindinantis su tautodailės meistrais ir jų dirbiniais, populiarinantis ir nagrinėjantis lietuvių tautosakos tradicijas, etnografinių sričių įvairovę. Šį leidinį leidžia Tautodailininkų sąjungos fondas. Nuo 1988 m. leidžiamas tęstinis leidinys „Liaudies kultūra“ (nuo 2019 m. „Būdas“).

Siekiant labiau sudominti visuomenę tautodailė, organizuojame viktoriną „**Varėnos krašto tautodailė ir tautodailininkai**“.

Skelbiame pirmuosius viktorinos klausimus:

1. Kodėl 2020-ieji paskelbti Tautodailės metais?
2. Kaip vadinosi liaudies meno šventė, vykus Merkinėje 1935 m.? Kas šios šventės iniciatorius?

Kviečiame aktyviai dalyvauti. Atsakymus siųsti e-paštu krastotyra@varena.lt arba atnešti į bibliotekos Kraštotyros skyrių (II aukštas).

Laimutė
CIBULSKIENĖ,
Elena GLAVICKIENĖ
Varėnos viešosios
bibliotekos bibliografs

Silvestras MASALSKAS

Liaudies dainininkas, buvęs Žilinių kultūros namų etnografijos ansamblio dainininkas

Liaudies dainininkas, siuvėjas Silvestras Masalskas gimė 1916 metų gruodžio 31 dieną, Kaniūkų kaime, valstiečių šeimoje. Bitautonių mokykloje baigė tris klases, po to pradėjo tarnauti, ėjo su moterimis pjauti rugių, kur išmoko moteriškų Ruginių dainų. Kiek vėliau mokėsi siūti pas siuvėjus Kaniūkuose ir Onuškėje.

1968 metais atsikėlė gyventi į Žilinių kaimą, buvo geras siuvėjas, jo žmona Anelė buvo žinoma visame rajone audėja. Nors abu daug dirbo, tačiau visada rasdavo laiko liaudies dainai. Buvo aktyvus Žilinių kultūros namų etnografijos ansamblio dalyvis, ansamblio siela. Dainuodavo įvairiuose susibūrimuose, šventėse, giedodavo laidotuvėse. Gyvendamas Žilinuose neužmiršo dar iš vaikystės perimtų kalendorinių-adventinių, velykinių papročių, su kaimo vyrais per Velykas eidavo lalauti.

1997 m. Silvestras jį aplankiusiai VDU etnografijos ansamblio LINAGO vadovei Laimutei Proškutei pasakojo: „O čia kai atvažiuoju į Žilinius, niekas negiedojo, nelalavo. Tai aš čia suorganizuodavau vyrų ir ajom lalaut, tai jiems buvo labai interesna, nes čia daug privažiavę iš kito, namų pristatė kolūkis <...>. Tai visiem buvo įdomu, buvo patenkinti“

1987 m. Silvestras išgarsėjo, kai rajoninėje šventėje buvo pristatytas kaip solistas – dainavo autentiškas Rugių dainas ir buvo kone vienintelis vyras solistas visoje Lietuvoje dar jas menantis.

1988 metais rudenį dainavo I Sąjūdžio suvažiavimui skirtame koncerte. 1989 dalyvavo tarptautiniame folkloro festivalyje Taline, o 1990 m. su ansambliu „Ratilio“ koncertavo Amerikoje, dainavo Pasaulio lietuvių dainų šventėje Vilniuje. Pas liaudies dainininką namuose lankėsi etnografai, studentai, režisieriai, įrašinėjo dainas, kurių jis mokėjo ne vieną šimtą, užrašinėjo tradicijas.

1989 metais žurnalistės Zitos Kelmickaitės paskatintas S. Masalskas subūrė grupelę žmonių Žilinių kaime, kurie surengė Advento vakaronę „Viešnagė Žilinuose“. Ji buvo nufilmuota Lietuvos televizijos ir ne kartą demonstruota televizijos ekranuose prieš pat Kalėdas, nes per vakaronę buvo rodoma, kaip mūsų senoliai ruošdavosi šventėms, ką dainuodavo, kaip burdavo, kokių papročių ir tradicijų laikėsi.

Vytauto Didžiojo universiteto folkloro ansamblis LINAGO įrašė nemažą dalį S. Masalsko dainų, jas galima rasti Laimutės Proškutės knygoje „Tautosakinių ir instrumentologinių ekspedicijų keliais“ (2017). Jo atliekamos dainos yra labai senos, poetiniai tekstai ilgi, aiškūs, melodijos tradicinės, atspindinčios senąsias dzūkų dainavimo tradicijas.

Silvestras Masalskas mirė 2000 metų lapkritį, palaidotas Žilinių kapinėse.

Apie liaudies dainininko gyvenimą ir dainas taip pat parašyta ir monografijoje „Onuškis“ (2017).

Parengė Silvestro Masalsko proanūkę,
Varėnos viešosios bibliotekos renginių organizatorė
Indrė KONDRATAVIČIŪTĖ

Tomas MIŠKINIS

Auksarankis Mančiagirės kaimo meistras

Mančiagirę išgarsino dailidė Tomas Miškinis. Tėbestovi jo kryžiai ir namai.

Gimė 1873 m. Mančiagirės kaime. Miškinio tėvai turėjo 7 vaikus, vyriausias jų – Tomas. Iš tėvų jis paveldėjo tik hektarą žemės. Norint pragyventi, teko griebtis įvairių darbų. Tomas dirbo ratus, roges, pavalkus, valtis, rakandus iš šulų, statė namus, juos įrengdavo, išpuošdavo, mūrį krosnis, kasė šulinius. Namus statyti T. Miškinis išmoko jaunystėje. Juos statė Marcinkonyse, Musteikoje, Mančiagirėje, Kašėtose. Jis minimas tarp garsiųjų apylinkės meistrų, pastačiusių ir išgrąžinusių nemažą Zervynų kaimo pirklių. Savo statinių Tomas Miškinis per daug nepuošė. Kiek pagražinti buvo tik langų apvadai.

Tomas Miškinis – paskutinis Dzūkijos meistras, dirbęs senoviškai išpuoštus kryžius. T. Miškinio kryžiai – puošniausias kaimo barokas. Išgrąžinti skardinėmis ostijomis ir kryželiais, saulutėmis, ornamentais, maldos žodžiais. Mančiagirės kaimo kapinaitėse stovi trys Tomo Miškinio kryžiai, kaime – kryžius prie buvusios Miškinio sodybos. T. Miškinio kryžius kelia žmogų aukštyn, į dangų, į Dievą..

Tomas Miškinis mirė 1963 metais, palaidotas prie savo darbo kryžiaus Mančiagirės kapinėse.

Parengė Laimutė CIBULSKIENĖ
Varėnos viešosios bibliotekos Bibliografijos, informacijos ir kraštotyros skyriaus bibliografs

